

Prinses Marie-José.

haar officieren opnieuw woord zouden mogen geven, er bij voegend, dat zij zelve aan hen, alsmede aan de troepen zou verbieden te vluchten.

De Nederlandsche regering stemde toe.

Op een vraag in het Lagerhuis daarover, verklaarde M. Asquith, dat die maatregel getroffen was, om alle incidenten te vermijden jegens de Hollandsche regeering, welke al 't mogelijke had gedaan om het lot der geïnterneerden te verzachten.

Op aandringen van generaal Dossin nam in Mei 1916 de Belgische regeering dezelfde beslissing.

Einde 1916 landden in Nederland twee Belgische vliegers. Zij weigerden hun woord te geven. Luitenant-generaal De Ceuninck, die minister van oorlog was geworden, gelastte hun het te doen en liet weten, « dat zij bij weigering en in geval van vlucht, toch teruggestuurd zouden worden. »

* * *

Laten we thans onze andere landgenooten in Nederland nader beschouwen: de vluchtelingen.

Wij hebben in het eerste deel van ons werk de groote vlucht beschreven. Sedert verscheen een rijk gedocumenteerd werk « België in Nederland 1914-1919 » door R. W. R. Verdeyen. Daarin lezen we o. m.

« Naar Nederland! Nederland? Wat was Nederland voor die duizenden radeloozen, die er hun heil zochten?

Aan de grenzen waakte de Barmhartigheid. Het geweer werd in den hoek gezet en vreedzame armen steunden moeders en vaders en kinderen, ouden en gebrekkelijken — spijsden de hongerigen, laafden de dorstigen, verpleegden de gewonden. Als een kostbare bloem ontplooidde de menschelijke naastenliefde hare heerlijkste pracht en dra voelden de bannelingen, omringd van zoovele grenzelooze bezorgdheid en zooveel diep medelijden, zich thuis in het gastvrije Nederland; de hardste slaapstede in schuur, stal, school, kerk of schip werd er een zachte peluw.

Het totaal aantal Belgen naar Nederland uitgeweken wordt geschat op ongeveer één miljoen waarvan 500.000 zijn binnengekomen over Noord-Brabant, 400.000 over Zeeland en 100.000 over Limburg. Wanneer wij de laatste 100.000 buiten beschouwing laten, werden dus 900.000 (negenhonderd duizend) vluchtelingen in Oktober 1914 in de grensgemeenten tijdelijk onder dak gebracht en gevoed.

Wat al wonderen van organisatie, beleid en werkzaamheid in die dagen zijn verricht, kan niet onder woorden worden gebracht. Geheel de grensbevolking was letterlijk gemobiliseerd en iedereen vond op eigen hand de oplossing voor de voorkomende moeilijkheden. Telegraaf en telefoon werkten nacht en dag; ononderbroken voerden booten de in Zeeuwsch-Vlaanderen opgepropte vluchtelingen over Terneuzen en Walscoorden naar de Zeeuwsche eilanden of naar de Noordelijke provinciën; de hulp van de militaire

intendance werd ingeroepen voor den aanvoer van levensmiddelen; doktoren, verpleegers, en studenten, welke zich vrijwillig ter beschikking van het Rode Kruis hadden gesteld, kwamen toegesneld, want kraamkamers moesten ingericht en met de burgers waren, vooral te Hulst, duizenden soldaten over de grens gekomen, waaronder tal van gewonden. Overal, onder alle standen, was het een wedijver van de edelste soort.

De provisiekasten werden leeggemaakt, de kleerkasten zagen bliksemsnel hun inhoud verdwijnen, iedereen sjouwde en rende tot laat in den nacht naar hofsteden en woningen, waar anders nooit een reiziger kwam, om er logies voor hulphoeveenden te zoeken. Wanneer men dat uit de verte beschouwt, staat men verbaasd over de wijze, waarop in die eerste verwarring, de meest dringende nooden werden gelenigd.

In de gemente Hontenisse, gelegen aan den linkeroever van de Westerschelde, en slechts 5110 inwoners tellend, zijn, naar ruwe schatting, van 8 tot 12 Oktober minstens 60.000 vluchtelingen aanwezig geweest; naar alle waarschijnlijkheid is deze schatting nog ver beneden de waarheid, zoodat de veronderstelling wordt gemaakt, dat het totale aantal tusschen 60 en 100 duizend ligt.

Enkele in 't oog springende cijfers zijn de volgende :

Eindhoven	met 5665 inw. had	5000 vluchtel.
Halsteren	» 4125 »	7746 »
Ossendrecht	» 3049 »	5000 »
Oud- en Nieuw-		
Gastel	» 5144 »	4500 »
Putte	» 1298 »	4000 »
Roosendaal	» 16716 »	50000 »
Zundert	» 5146 »	6600 »
Aardenburg	» 2036 »	2030 »
Hulst	» 3286 »	3000 »
Kruiningen	» 3756 »	7000 »
Oostburg	» 2317 »	2940 »
Schoondijke	» 1918 »	1000 »
Maastricht	» 37483 »	14000 »
Noorbeek	» 754 »	1295 »

Volgens de Centrale Commissie had half Oktober ongeveer de helft der vluchtelingen de grensprovinciën verlaten en na dien nieuwen uittocht waren in Noord-Brabant nog slechts 140.000 vluchtelingen aanwezig; in Zeeland nog 50.000.

Het totale aantal daalde voortdurend tot ruim 200.000 in December 1914, waaronder ruim 108.000 armlastigen. Deze cijfers zijn later nog verminderd (in Mei 1915 waren er ongeveer 80.000 armlastigen en minstens 25.000 gegoe-den), doch, zoodra het bleek, dat duizenden vluchtelingen er de voorkeur aan gaven in Nederland te vertoeven, rees dadelijk de vraag, op welke wijze het best in hun blijvend onderhoud moest worden voorzien. De winter stond vóór de deur, de boeren moesten over hun schuren en stallen kunnen beschikken, de scholen konden niet langer gesloten blijven, de kerken en openbare gebouwen moesten hun eigen bestemming terug krijgen. Er diende plaats gemaakt te worden voor de huisvesting van hen, die niet langer konden blijven waar zij waren.

De Nederlandsche regeering heeft die oplos-

sing gezocht in de oprichting van « Belgische Dorpen », in den volksmond « Kampen » geheten, en officieel bekend onder den taalkundig minder gelukkigen naam van « Vluchttoorden. »

Over deze kampen schreef de heer Jaspaers in zijn werkje « De Belgen in Holland »:

« De bewoners van deze kampen ontvangen dagelijks brood, visch of vet. Wegens de daaraan verbonden moeilijkheden, heeft men geen onderzoek ingesteld naar hun finantiele omstandigheden. Zij worden nooit tot arbeid gedwongen, maar onrechtstreeks doet men al het mogelijke om te voorkomen, dat de kampbewoners hun tijd in ledigheid doorbrengen. Wie werkt, krijgt een kleine vergoeding, hetzij in geld, hetzij in kleding. »

De minister achtte het onmogelijk met juistheid het cijfer der vluchtelingen op te geven, die zich toen (Juli 1917) in Nederland bevonden. Volgens een oppervlakkige schatting bleven er 30 tot 40.000 ten laste van de Nederlandsche regeering. Te Nunspeet zijn er 6902, te Uden 6233 en te Gouda 1210.

Met de zorg voor de huisvesting en de voeding van deze vluchtelingen was de taak van de regeering niet afgelopen. Ook diende voorzien te worden in kleding en schoeisel. Het bijzonder moeilijke vraagstuk van de werkverschaffing nam de geheele aandacht van de regeering in beslag, terwijl zij ook het onderricht der jeugd moest organiseeren en het vakonderwijs der ouden. In beide opzichten heeft de regeering van het partikulier initiatief een steun gekregen, welke boven allen lof verheven is. Het Amsterdamsche komiteit « Steun voor Belgische en andere Slachtoffers », beschikte over belangrijke geldelijke bijdragen van partikulieren en heeft veel ellende gelenigd.

Toen zijn hulpsbronnen waren uitgeput, heeft de regeering het geholpen. Ook de Amerikaansche hulp was belangrijk, voornamelijk die van de « Rockefeller Foundation », waardoor men van het begin af aan alle behoeften voor het kamp bij Uden kon voldoen.

Deze inrichting heeft ook groote diensten be-wezen aan de werkverschaffing door de stichting van naai- en brei-afdeelingen, waar zeer vele vluchtelingen warme kleeren vervaardigden voor de geïnterneerden of de andere vluchtelingen.

Daarnevens verschaftte men de vluchtelingen huisarbeid ter bestrijding van het nietsdoen, terwijl tevens gezorgd werd, dat den Nederlandschen arbeiders niet het brood uit den mond werd gehaald.

Een goede bron van arbeid is geworden in hetgeen men den « herbouw van België » heeft genoemd.

De vluchtelingen richtten kleine houten huisjes op, welke, na bewoond te zijn, uit elkaar genomen en daarna in België weer opgezet kunnen worden.

De Belgische regeering heeft door de werkschool van de geïnterneerdenkampen, onder leiding van den heer Omer Buyse, drie kleine houten dorpen doen bouwen, n.l. Albertdorp bij

Belgische gewonden.

Soesterberg ; Elisabethdorp, bij Amersfoort ; en Heidekamp en Leopoldsdorp, bij Harderwijk.

De Belgische regeering zorgt ook rechtstreeks voor de huisvesting en het onderhoud van de gezinnen der Belgische militairen, die deze dorpen bewonen.

Een ministerieele nota geeft ten slotte een overzicht van de onkosten ten laste van de Nederlandsche schatkist, wegens het onderhoud der Belgische vluchtelingen. Niettegenstaande den krachtigen steun van elders, bedragen die uitgaven voor de drie eerste oorlogsjaren ongeveer f 20.600.000 — bijna 50 miljoen frs., een aardig bedrag !

Hier dient erop gewezen, dat dadelijk bij het begin de Belgische regeering aanbodt die kosten te dragen, maar Nederland weigerde. Wat het deed, was uit naastenliefde.

Echter niet alleen de Belgen in Nederland worden zoo liefderijk behandeld. Talrijke vrouwen en jonge meisjes uit alle lagen der bevolking toonen ons hun vriendschap door Belgische soldaten, hetzij aan het front, hetzij in krijgsgevangenschap of geïnterneerd in Nederland of Zwitserland, als « petekind » aan te nemen. Op deze wijze uit zich de Nederlandsche liefdadigheid steeds meer ; er zijn dames die niet minder dan twee en dertig Fransche en Belgische soldaten voor haar rekening hebben genomen, terwijl zij toch meedoen aan alle hulpverlening in Nederland zelf. Niet alleen geven zij door haar brieven haar « petekinderen » moreelen steun, maar zij zenden hun op bepaalde tijden ook postpakketten met sigaren enz., welke door de dappere « poilus » met vreugde worden begroet.

De geheele bevolking bovendien zal nooit een gelegenheid laten voorbijgaan om ons haar sympathie te bewijzen.

In deze drie jaren is er nog geen maand voorbijgegaan zonder dat kollekten werden georganiseerd in een of andere stad ten voordeele van het Belgische steunwerk. Al die kollekten zijn volkomen geslaagd en hebben geweldige bedragen opgebracht. Er is echter veel moeite noodig ge-

weest om tot zulk een resultaat te komen en hulde mag worden gebracht aan de talrijke jonge dames en meisjes, die in alle weersgesteldheid, vaak in storm en vuil weer, gekollekteerd hebben.

In Nederland, de bakermat van de vrijheid, hebben de Belgen volkomen vrijheid genoten.

Nimmer heeft men ons het recht betwist vrijuit te spreken en te schrijven. De Belgen hebben in dit oord der ballingschap dezelfde vrijheden gehad als de Nederlanders zelf, dezelfde rechten, welke wij in België bezitten. Belgische weldadigheidsverenigingen, ja, zelfs politieke genootschappen zijn opgericht zonder dat de autoriteiten zich ermede bemoeid hebben ; de alhier verschijnende Belgische dagbladen kunnen volkomen onafhankelijk onze heilige zaak verdedigen zonder onderworpen te zijn aan eenige preventieve censuur. Nooit heeft eenige autoriteit ons onze moeilijke positie van vluchteling doen gevoelen ; evenmin heeft men ooit van ons geëischt, dat wij in vaderlandslievende uitingen onze nationale fierheid verzaakten.

Deze weldaad is de grootste van alle. »

Deze bondige aanhalingen uit het eerlijk werkje van den heer Jaspaers geven ons dus een kijkje op het leven onzer landgenooten in Nederland.

Helaas, tal van Belgen, hebben onzen goeden naam daar niet bevorderd. Zij leefden er als woedde er geen oorlog, als lag ons land niet onder den klauw van den verdrukker, als stierven er niet dagelijks zooveel jonge soldaten. Zij vierden met wijn en champagne suksessen met zooveel kostbaar bloed gekocht, ze waren de steunpilaren van allerlei herbergen. Sommige caféhouders vergrootten hun inrichting, dank vooral aan het geld der Belgen.

Er waren landgenooten, die met karnaval dansmaskers aandeden, terwijl onze soldaten gasmaskers droegen tegen het doodelijk gif van den vijand.

Zwijgen wij daar verder over. Ze vormden de kleine minderheid, al maakten ze het grootste lawaai en werden ze daardoor het meest opgemerkt. De groote meerderheid leefde waardig, rustig, zuinig, velen verdoken hun armoede op een zolderkamer, een zeer bescheiden vertrek. Daar was vriendschap onder de uitgewekenen. Men hielp en bemoedigde elkander. Er zijn er velen in den vreemde gebleven. Zij rusten op het kerkhof te Vlissingen, Middelburg, Sluis, Uden, Nunspeet, Ede, Amersfoort, Harderwijk, Zeist, Rotterdam, Amsterdam, 's Hertogenbosch, Maastricht, Breda, Tilburg, Roosendaal, Bergen-op-Zoom. Ja, waar al niet, soldaten en burgers, ouden, voor wie de ballingschap te zwaar woog, kinderkens in ballingschap geboren. En roerend was het steeds te zien, hoe een overledene door de landgenooten naar de groeve werd geleid.

Wij zouden hier nog uitvoerig kunnen spreken over het Belgisch onderwijs in Nederland en ook op dit gebied heeft Nederland ons rijkelijk geholpen, door lokalen, meubelen, leermiddelen, en geld. Treffend was het die scholen te bezoeken ; ze waren als stukjes van het vaderland te midden van Nederland.

Belgische soldaten in het interneringskamp van Amersfoort.

Nederlandsche onderwijzersverenigingen verleenden steun aan oude, zieke uitgeweken Belgische kollega's.

Ook de beschrijving van de vluchtoorden, «de kampen», zooals men ze noemde, zou een afzonderlijk boekdeel kunnen vormen, maar wij moeten ons eveneens op dit gebied in dit algemeen werk beperken.

We zouden echter geheel onvolledig zijn als we den lezer niet eenige kijkjes gaven in dat eigenaardig bestaan van duizenden landgenooten. Slaan wij even den blik op Uden. 't Is een groot dorp aan den spoorweg Bostel-Gennep, te midden der schoone Noord-Brabantsche heide. Aan den weg van Uden naar Zeeland, de volgende gemeente, werd reeds in 1914 aan den bouw van het kamp begonnen. Men werkte koortsachtig en reeds in Februari 1915 kon men de eerste bannelingen ontvangen. Er ontstond daar een waar houten stadje, dat gemiddeld 5000 Belgische bewoners telde.

Over de inrichting zegt Dr. Verdeyen in zijn reeds genoemd boek :

« Het eigenlijke kamp ligt ten Zuiden van den weg van Uden naar Zeeland en bestaat uit drie groote gedeelten, welke naar de ligging heeten : Westwijk, Oostwijk en Zuidwijk. Dwars er doorheen loopt, van Noord naar Zuid, de Middenweg. Elke wijk heeft haar keuken, waschlokaal, kolenhok en eetzaal. De West- en de Oostwijk hebben elk drie eetzaal, de Zuidwijk, wegens haar grooter aantal woonbarakken, vier.

Op de tusschenruimten zijn de andere dienstgebouwen opgesteld. In de Westwijk : de elektrische centrale, de badinrichting, het posttelegraaf- en telefoonkantoor, de melkkeuken.

In de Oostwijk : de Kerk met pastorie en klooster voor de geestelijke zusters. In de Zuid-

wijk : het bestuurgebouw, de apotheek en de winkel van het vluchtoord.

Vóór aan den ingang, gemakshalve met het oog op het vervoer, liggen het kleedingmagazijn, het levensmiddelen- en nachtlegermagazijn, en verder nog de politiewacht, de polikliniek, een atelier voor mannen en een atelier voor vrouwen.»

De woonbarakken waren in kamertjes ingedeeld, zoodat de gezinnen afzonderlijk gehuisvest konden worden. Later bouwde men een houten villapark, voor ambtenaren en vluchtelingen.

De kerk met haar middenbeuk en twee zijbeuken, haar bescheiden torenklokje, was al even simpel als de andere gebouwen. De geloovigen moesten er plaats nemen op rijen gewone banken; aan het altaar, door de hand van een vluchteling vervaardigd, was iets meer zorg besteed, maar in zijn geheel stond het Huis des Heeren in het teken van den grootsten eenvoud, één in stemming met de houten effenheid der omgeving.

De scholen waren luchtige, goed ingerichte gebouwen.

De uren der maaltijden waren :

Ontbijt 8 uur voormiddag. Middagmaal 12 1/2 uur namiddag. Avondmaal 5 1/2 uur namiddag. Zij, die niet op tijd aan tafel kwamen, kregen geen eten.

Hoe het er bij de maaltijden moest toegaan, leerde een reglement voor de eetzaal, waarvan het eerste artikel luidde :

Het signaal voor het eten wordt gegeven door het luiden der kerkklok, tien minuten voor elken maaltijd ; alsdan is een ieder verplicht zich naar de eetzaal te begeven.

Zieken konden in de barakken eten.

De vrijheid, eerst wat beperkt, breidde zich gestadig uit. Het oorspronkelijk reglement luidde :

« Het zal een ieder tot nader order vergund zijn zich des namiddags van 2 tot 5 uur buiten het vluchtoord op te houden, met uitzondering van degenen, die gedurende dien tijd bepaalde werkzaamheden hebben te verrichten.

Om op de overige uren van den dag het vluchtoord te kunnen verlaten, is schriftelijke vergunning noodig van den Regeerings-kommissaris dan wel van den ambtenaar belast met de leiding van het vluchtoord. »

Dr. Verdeyen meldt hierbij :

« Van de vrijheid om het vluchtoord te verlaten tusschen 2 en 5 uur 's namiddags, werd ruimschoots gebruik gemaakt. Elken namiddag zag men groepjes naar de dorpen Uden en Zeeland trekken om er inkoop te doen of ontmoette men wandelaars in de omliggende bosschen.

Niet alléén 's namiddags, ook 's morgens gingen de menschen uit en gewoonlijk zonder briefje, want dit was hun te lastig en ze vonden het wellicht wel beneden hun waardigheid toestemming te gaan vragen om hun huis te mogen verlaten. Om de wacht te vermijden, kropen ze dan eenvoudig door den draad of sneden hem door, net als op de grens ; op die wijze vielen zij niet in het oog en maakten zij kortere verbindingen, zooals de boeren, die dwars over het land hun eigen pad maken en de bestaande kronkelende

Belgische soldaten in het interneeringskamp te Amersfoort.

landwegen negeeren.

In de omheining, welke een terrein van circa 20 hektaren omspande, gaapten weldra geregeld openingen, welke na elke reparatie, weder vrij werden gemaakt, totdat zij als gerechtigde uitgangen erkend waren en het vluchtoord een open gemeente werd en slechts in bijzondere gevallen de vrijheid van in- en uitgaan werd beperkt. »

De geneeskundige dienst was uitstekend ingericht, maar daarbij hadden de dokters, Belgische en Hollandsche, veel vooroordeelen vanwege onze landgenooten te overwinnen.

Dr. Verdeyen verhaalt hiervan eenige staaltjes uit het kamp van Hontenisse, maar zoo deden ze zich overal voor.

Zoo lezen we :

« Enkele dagen slechts na de aankomst van vluchtelingen uit Vlissingen, kwamen onder hen een paar gevallen van typhus voor, welke een strenge afzondering vereischten, want weldra bleek de ziekte van besmettelijken aard te zijn. Dag en nacht werd de barak, welke dadelijk den naam van « Vlissingche barak » kreeg, bewaakt om het kontakt met de andere bewoners van het vluchtoord te voorkomen en de besmetting te beperken.

De maatregel, voorgeschreven door de Geneeskundige Inspektie, was hard, maar noodzakelijk. Aanvankelijk gaf hij aanleiding tot heftige uitvallen tegen het Kampbestuur, dat er van beschuldigd werd de menschen gevangen te houden en menige gebalde vuist werd er in de eerste dagen uitgestoken. De afzondering had inderdaad ook veel van een opsluiting weg. Het terrein, dat rond de barak vrij werd gelaten, was niet groot en telkens, wanneer de bewoners zich buiten waagden, keken zij langs alle zijden tegen prikkeldraad en schildwachters aan.

De maaltijden werden in de barak zelf gebruikt en dat was nog een troost, want het eten werd

hun ruim opgediend en door allerlei kleine voorcomendheden werd hun bestaan draaglijk gemaakt.

Treffend was het, hoe dadelijk de noodige bereidwillige personen werden gevonden om voor alles te zorgen, en hoe weldra de barak zich als een groote familie gevoelde, die tot op den dag van het vertrek aaneengesloten bleef. Alle mogelijke hygiënische voorzorgen werden genomen, maar zij konden niet verhinderen, dat de ziekte om zich heen sloeg. Eigenaardig genoeg wilde geen mensch in de barak gelooven, dat de typhus er heerschte, voor hen was het een ongevaarlijke polderkoorts. En zoo gebeurde het, dat patiënten, door hooge koorts aangetaast, zich niet eens bij het dagelijksch bezoek van den dokter kwamen aanmelden. Al waren zij nog zoo ziek, als de dokter in aantocht was, sprongen zij recht, gingen bij de kachel zitten, rookten er zelfs een pijp, om maar den indruk te geven dat zij niet ziek waren.

Verbetering van huisvesting en voeding was evenwel niet voldoende. De ziekte moest in de kiem worden bestreden en na overleg met de bevoegde geneeskundige autoriteiten, werd besloten over te gaan tot inenting tegen typhus.

Een gewillig oor vond de mededeeling daarvan niet bij het publiek en het voorbeeld van den dokter, die begon met zich zelf de visu in te spuiten, werkte in 't geheel niet aanstekelijk. De ongesteldheid, welke op de eerste inspuiting volde, kwam de vreesachtigheid nog versterken en de weerbarstigheid verstijven.

Het prikken alléén had zulk een invloed op het ontvankelijke gemoed, dat de kinderen, die werden ongeroepen, wegliepen en zich gingen verschuilen in een aap het kamp grenzend schuurtje, waar onbruikbare tenten waren opgestapeld. Vrouwen, welke jodiumtinktuur met bloed verwarden, beweerden dat zij tot bloedens toe werden « gestoken ». Toen zij een paar dagen later vernamen, dat er bij de inenting spekulaas werd uitgedeeld, was de vrees onmiddellijk geweken.

De mannen bleken een zwak te hebben voor een sigaar en met spekulaas en sigaar kwam men een heel eind verder.

Een toevallig uit de lucht gevallen gerucht van strenge afzondering der onwilligen brak den laatsten tegenstand. Op enkele uitzonderingen na gelukte het alle bewoners een tweede en een derde maal te « spuiten » met het goede gevolg, dat op een bepaald oogenblik zich geen nieuwe typhusgevallen meer voordeden en de overbrenging naar een ander vluchtoord weer kon worden overwogen.

Ongeveer op hetzelfde tijdstip als de typhus-epidemie, brak een lichte epidemie van mazelen uit en ook ditmaal trad de afkeer voor hospitaal en medische hulp te voorschijn. De zieke kinderen werden onder dekens verstopt en waren niet te vinden.

Ik herinner mij nog levendig, hoe zekeren morgen een vrouwtje aangemaand werd haar ziek bevonden kleine naar het Ziekenhuis te brengen en meteen in hare onmiddellijke omgeving zes andere mazelen-kinderen aanwees.

In het vluchtoord te Nunspeet deed zich hetzelfde verschijnsel voor. »

In het kamp van Uden openbaarde zich onder onze vluchtelingen al dadelijk de handelsgeest.

« Een andere uiting van maatschappelijkheid, aldus Dr. Verdeyen, was het ontstaan van een heele reeks winkeltjes. Het kwam ongemerkt op en zonder uithangbord. Niet dat op de barakken de opschriften ontbraken, maar die waren van een anderen aard: « Villa den IJzer », « A la tranchée Belge » prijkte er in onbeholpen vegen op den hoek van een jongmannen-kabien — « In den luien hoek » heette het elders ofwel « In de Groote Pint » (die er niet te krijgen was) — « Bij Dikke Mie van Deurne » — « Villa Crotte & Cie » — « Villa des roses » — Villa des Marais » — « Villa parfumé » — « Villa Albert-Elisabeth ».

De winkeltjes waren niet zoo grootsch aangekondigd. Vóór het raam een bokking of een appel, wat suikergoed in een jampot, een stuk worst of rookvleesch, waren de eenige kenteekens van de daarbinnen gedreven negotie.

Zekeren morgen werd gekonstateerd, dat er zoo een twintigtal winkeltjes bestonden, waarvan één voorzien was van een toonbank in optima forma en een voorraad, welke ongeveer de helft der kabien in beslag had genomen. In deze laatste zaak waren ongeveer alle dagelijks gebruikte levensmiddelen te krijgen: ham, spek, worst, rookvleesch, kaas, koeck, bokking, haring, chocolade, metworst, en natuurlijk alle mogelijke snuisterijen.

Een andere winkelier hield er een specialiteit op na in ingelegde haring of rookvleesch, fruit, band en garen, speelgoed, ingelegde mosselen. Al die artikelen waren op dat oogenblik niet verkrijgbaar in den winkel van het vluchtoord, waar uitsluitend kleding werd verkocht. Er was wel de « Hollandsche Winkel », maar die viel wat te duur.

Aardbeien, peren, appels, allerhande groenten, garnalen, verse visch — naast speelgoed en toiletartikelen — 't vond er alles verkoopers en koopers. Buiten de kleinhandelaars, vestigden zich, voor eigen rekening, tal van andere kleine zaken: kappers, naaisters, klee- en schoenmakers, fotografen, rijwielherstellers, strijkers, waschgelegenheden, een antiquair. Helaas, waren er ook opkoopers, smokkelaars en van den kettlinghandel bleef het vluchtoord evenmin gespaard.

Al die zaakjes wierpen hun verdiensten af, de eene meer, de andere minder. Welke onverwachte afmetingen ze soms konden aannemen, bewijze het feit, dat een kleinhandelaar op een bepaald oogenblik bereid was voor een goed gelegen kamertje f 75.— huur per maand te betalen.

Een andere vertelde mij in Oktober 1918, dat hij met 200 frank in 't vluchtoord was gekomen en thans over een som van 5000 frank beschikte om terug te keeren.

Dagelijks zag men de hondenkarren in- en uitrijden om overal de waar op te halen; de werklieden brachten manden of kisten van het station mede en wie geen hond had of het vervoer nog niet betalen kon, gebruikte een handwagen of

een kruiwagen ofwel vergenoegde zich met een « leurdersmand ».

Naast de winkeltjes ontstonden ook nog andere handelszaken: in lompen en beenderen, in oud ijzer, in vuurtjes en later, toen de surrogaten ook in Nederland hun intrede deden: in eikels voor koffie, braambeziebladeren voor thee of tabak, wortels van een zekere heideplant, « pijpenspielen » geheeten, welke voor het aanmaken van borstels werden gebruikt.

Al heel gauw kwam de ijsroom te voorschijn en in de warme maanden klonk 's morgens voor negen uur al over den Middenweg heen, de uit België zoo bekende straatroep: « Crème à la glace, à la vanille! » en drentelde de « Crème glace » in zijn gebruikelijk wit vest het vluchtoord rond, met tragen, vasten tred voortduwend zijn ijswagentje, met korte tusschenpoozen even stilhoudend om met een voornaam gebaar zijn crème over de biskwie te strijken.

Ook de krantenman ontbrak niet.

Men begon honden en duiven te houden, kortom 't vluchtoord werd al meer en meer een echt Belgisch dorp.

Veel Belgen gingen buiten het kamp werken, maar ook binnen was er gelegenheid voor arbeid. Daar bestonden: naaiatelier, kantwerkatelier, een voor borduurwerk, wol, mattenvervaardiging, breiklas: men had de aardappelschilsters, timmerwinkel, smederij, blikslagerij, mandenmakerij (opgeheven in 1917), kleermakerij, schoenmakerij, kuiperij.

Men zag grondwerkers, heidecontginners, tui-niers. Anderen hadden werk bij den reinigingsdienst (voor het terrein en de lokalen), of de brandweer, maakten klompen, of waren gehecht aan den bouw van verplaatsbare woningen met timmerwinkel, meubelmakerij, schilderwinkel, en smederij (afdeeling van de Centrale Commissie tot behartiging van de belangen van naar Nederland uitgeweken vluchtelingen).

Bij deze werkgroepen sloot zich aan de bediening van: de keukens, de eetzaalen, de waschzaalen, het kleeding-, het levensmiddelenmagazijn, de geneeskundige instellingen (ziekenhuis, polikliniek, sanatorium, melkkeuken), de kerk en pastorie, en de post, met zijn Belgische ambtenaren, en brievenbestellers.

Natuurlijk bestonden in 't kamp zang- en toneelmaatschappijen, fanfare, sportvereniging.

Belgen en Nederlanders kwamen er nuttige voordrachten geven.

Er was een vakschool, waaraan menigeen een betere toekomst zal te danken hebben. »

Zoo geven wij een overzicht van een vluchtoord en verwijzen den lezer verder naar het belangwekkende boek van den heer Verdeyen.

Ook in Engeland bevonden zich zeer veel onzer vluchtelingen.

Gedurende de eerste weken leefden ze geheel verspreid, 't zij te Londen, 't zij het land door. Intusschen trachtten Belgische personaliteiten, volksvertegenwoordigers, senatoren, ambtenaren enz., eveneens hier het vluchtelingleven te organiseren.

Het eerste « rendez-vous » was natuurlijk het

konsulaat-generaal, waar duizenden Belgen, soldaten, burgers, vrijwilligers samen stroomden.

Lords boden hun landhuizen en kasteelen aan, gewone burgers verklaarden zich bereid kinderen van uitgewekenen in huis te nemen.

M. Pollet was er konsul, en moest dus leiding geven aan allerlei arbeid. Hij stichtte het « War Refugees Committee » en de diensten werden overgebracht naar de « General Building » wel bekend bij de soldaten. Zoo had men een dienst voor het onder dak brengen der vluchtelingen, een voor de scholen, een voor de briefwisseling, een voor inlichtingen, enz.

De senatoren en volksvertegenwoordigers stichtten de « Parlementaire groep », die voor de eerste maal in Februari 1915 vergaderde. Zij konden vragen stellen aan de regeering over de lands- en legerzaken enz., voor zoover men deze kon beantwoorden, zonder aan geheimhouding gebonden te zijn.

Zoo werden inlichtingen ingewonnen over de financiën, de behandeling der soldaten, de nieuwe militaire wet, den toestand der uitgewekenen, de kampen der vrijwilligers, schadevergoeding, de Koninklijke Belgische Lloyd, enz.

De regeering koos uit deze groep zaakgelastigden voor zendingen in Italië, Rusland en Zuid-Afrika.

Om fondsen te verzamelen, vertrokken verscheidene personen naar alle gewesten van Engeland en naar Amerika.

Mevrouw Vandervelde verzamelde in 1914, 200.000 dollar en in 1915, 300.000 dollar in de Vereenigde Staten, waar zij in vele steden onze zaak bepleitte.

De geestelijke zorg was door Mgr. Mercier aan Mgr. De Waechter opgedragen. Onder dezen werkten 175 priesters, die een zware taak hadden, want de plaatsen, waar Belgische vluchtelingen woonden, lagen zeer verspreid. Men hield diensten in hulpkerken, zalen en zelfs in gewone huizen.

Men organiseerde de hulp aan gewonden, een dienst voor 't verlos van de soldaten, bijstand aan kriegsgevangenen.

Ook hier richtte men scholen op; vereenigen tot ontwikkeling en ontspanning.

De meeste landgenooten vonden in Engeland werk, vooral in de munitiefabrieken, en andere ateliers in dienst van den oorlog.

XXVI.

IN BEZET BELGIE.

Oprihting, samenstelling en uitbreiding van het Nationaal Komiteit. — Het leven in bezet België tot April 1915.

Voor bezet België was de voedingskwestie de voornaamste.

Reeds van de eerste dagen der bezetting van de hoofdstad deden liefdadige personen een beroep op de edelmoedigheid van den heer Ernest Solvay, wiens zedelijke en finantieele hulp zij on-

middelrijk verkreeg tot de organisatie van een werk tot leniging der oorlogsellende.

Door de bemoeiing van M. Solvay werd een nieuwe instelling tot stand gebracht, welke dadelijk de medewerking verwierf van de heeren Jadot, gouverneur, Max, burgemeester en Francqui, bestuurder der « Société générale ».

Tal van vooraanstaande mannen in de zakenwereld hielpen mee, en zoo was de oorsprong van het nationale komiteit.

Men kreeg de bescherming van markies de Villalobar, Spaansch gezant en Brand Whitlock, gezant der Vereenigde Staten.

De eerste naam van het nieuwe lichaam was nog geen nationaal komiteit, doch centraal komiteit van hulp en voeding.

De eerste vergadering werd op 3 September gehouden en de plechtige instelling op 5 September in de « Société Générale ». Ernest Solvay, die het voorzitterschap waarnam, verklaarde het doel, de noodige fondsen te verzamelen, om zonder uitstel in de Brusselsche omgeving hulp te verleen aan de behoeftigen en werklozen.

Weldra bleek het, dat geld niet voldoende was, maar men levensmiddelen en vooral meel in het land brengen moest.

De Duitschers toch vorderden groote voorraden op, zoowel in de stad, als op het platteland, zoodat de boeren zelfs niet meer naar de markt durfden komen. En zoo er geen voedsel was, konden de volkskantienen niet regelmatig werken. Trouwens in vredetijd werd drie vierde van het hier verbruikte graan ingevoerd.

Duitschland had volgens de Haagsche Konventie den plicht de bevolking te voeden, maar het onttrok zich daaraan, onder voorwendsel dat Engeland het rijk blokkeerde.

Het hongerspook rees dus dreigend op en er was waarlijk reden tot ongerustheid. Het Centraal komiteit trachtte in dien toestand te verhelpen, kocht tarwe, dat nog aan den Scheldemond in schepen lag, onderhandelde over een graanleening met Duitschland, maar dat waren slechts lapmiddelen.

Het komiteit besloot den 19^e September, een Amerikaan, den heer Shales, naar Engeland te sturen om er levensmiddelen te koopen, maar diens taak werd door de Engelsche regeering tegengewerkt, welke vreesde dat invoer van voedsel in België de blokkade zou verzwakken en de Duitschers alles ten eigen behoefte zouden aanslaan.

De gezanten van Spanje en der Vereenigde Staten schonken op verzoek van ons komiteit hun bemiddeling om de lastige kwestie op te lossen.

Tegelijkertijd lichtte men onze regeering in, welke zich toen nog te Antwerpen bevond en haar gezant te Londen gelastte de onderhandeligen met de Britsche regeering te steunen.

Men stelde deze oplossing voor: er mochten levensmiddelen naar België gevoerd worden, doch de Deutsche overheid moest zich verbinden ze niet aan te slaan, doch ze uitsluitend ten behoefte der bevolking te laten.

Den 16^e Oktober gaf baron von der Goltz, de Deutsche gouverneur, per brief die verzekering.

Mgr. De Waechter
afgevaardigde van Mgr. Mercier in Engeland.

Een afvaardiging bestaande uit de heeren Francqui en baron Lambert, met M. Gibson, sekretaris der Amerikaansche legatie te Brussel, begaf zich op 17 Oktober 1914 naar Engeland.

De reis had sukses: de heeren keerden terug met de toestemming der Engelsche regeering, in België alle levensmiddelen uit onzijdige landen in te voeren, bestemd voor de burgerlijke bevolking, en onder voorwaarde, dat de ladingen tot aan de Belgische grens verzonden werden, onder bescherming der Spaansche en Amerikaansche gezanten te Londen, en van de grens tot de pakhuizen onder die van de gezanten dier rijken te Brussel.

Deze voorwaarde noodzaakte tot de aanstelling van een controle-kommissie, welke bovendien er over te waken had, dat de levensmiddelen werkelijk voor de bevolking werden bestemd en er niets van naar den bezetter ging. Zoo ontstond de eigenlijke « Commission for Relief in Belgium ».

Vrijwillig richtten zich nu de verschillende hulp-vereenigingen in alle deelen van het land naar het hoofdkomitee te Brussel. Uit de provinciën werd immers hulp gevraagd. Het hoofdkomitee gaf den raad in elke provincie naar het model der hoofdstad een organisme te stichten.

Dit geschiedde en zoo kwam men tot de provinciale komiteiten.

Het hoofdkomitee nam nu den naam van Nationaal komitee, dat weldra zijn invloed uitloefte tot in het kleinste gehucht.

Dat stond nu voor een geweldige finantiele kwestie. Uit het land zelf konden de fondsen niet blijven vloeien. Bovendien bemoeilijkten besluiten van den bezetter allerlei geldzaken, en het bankwezen. Eerst verwierf men hulp in het buitenland, maar nog andere bezwaren deden zich voor.

Den 1^{en} Januari 1915 trof men een overeenkomst met onze regeering te Le Havre, die maandelijks een miljoen pond sterling aan het nationaal komitee verleende; de bezetter stemde hierin toe.

In November 1914 had ook de maire van Maubeuge hulp aan het komitee gevraagd; om redenen van menschlievendheid besloot het komitee ook Maubeuge en omgeving bij zijn arbeid te betrekken. Zoo nam Namen Givet onder zijn bescherming.

Den 13^{en} April 1915 breidde men de bemoeiingen tot gansch bezet Noord-Frankrijk uit, en daarvoor richtte men het « Comité d'Alimentation du Nord de la France » op.

Zoo is in groote lijnen het gewichtig organisme ontstaan, dat ons land voor hongersnood bewaarde.

De Belgische rechtbanken kenden een gelijkwaardig gezag als het hunne aan 't nationaal komitee toe, voor hetgeen dezès werking betreft.

Strengte veroordeelingen troffen hen, die door den toezichtsdienst aangewezen werden, als oneerlijken handel drijvend in de ingevoerde levensmiddelen of voor overtreding der reglementen.

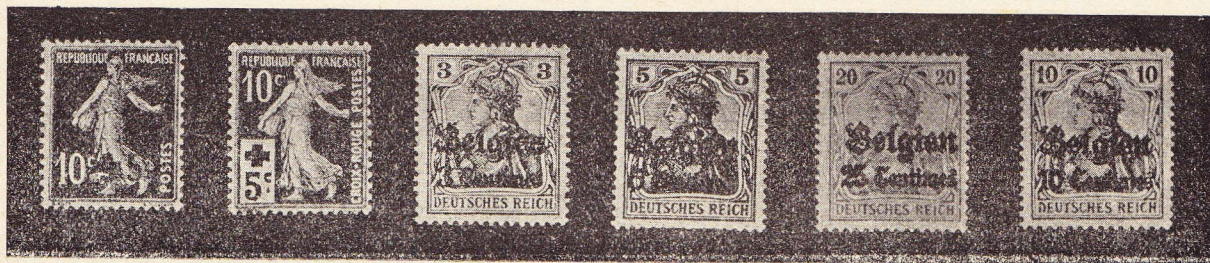
De ambtenaren en agenten werden tegen beledigingen enz., op de zelfde wijze door de wet beschermd als die van den staat.

Verder moest er de hand aan gehouden worden, dat in de provinciale, gewestelijke, en plaatselijke komiteiten, alle politieke partijen vertegenwoordigd waren, hetgeen zeker een uitstekende maatregel was.

Het komitee bezat een groote zelfstandigheid en nam beslissingen buiten de officieele besturen om en was daarover evenmin rekenschap verschuldigd jegens de bevolking.

De neutrale gezanten traden als bemiddelaars op tusschen het nationaal komitee en de bezettende macht.

Het nationaal komitee stichtte talrijke bijzondere afdelingen als: « Hulp en bescherming aan de gezinnen van officieren en onderofficieren, welke door den oorlog van hun kostwinner beroofd zijn; hulp en bescherming van bijzondere gezinnen, die in hetzelfde geval verkeerden; hulp en bescherming aan de behoeftige werklozen; aan de kantwerksters; de voedingskommissie voor kinderen; hulp aan daklozen, uitgewekenen, vreemdelingen, kunstenaars, invaliden, geteisterde dokters en apothekers, aan de geteisterde kerken; het nationaal werk voor de oorlogswaarden. »

De door de Duitschers ingevoerde postzegels in België.

Het verleende bovendien zijn bescherming aan de koöperatieve vereeniging tot leeningen en voorschotten, den Nationalen bond tegen de toring, de vereeniging van Belgische steden en gemeenten, de agentie voor inlichtingen over krijgsgevangenen en günterneerden; de kantien van den krijgsgevangene en de kas der Belgische soldaten.

Om aan de troepen de magazijnen kenbaar te maken, welke zij dus volgens het verdrag moesten eerbiedigen, werden deze aangewezen door opschriften en Amerikaansche vlaggen, later door een witte vlag met in roode letters :

« Nationaal komiteit van hulp en voeding. Commission for Relief in Belgium ». Nog later, wegens de oorlogsverklaring van Amerika, werd het « Comité Hispano-Néerlandais ».

Later komen we op deze zoo gewichtige instelling terug, want wij willen thans de tijdsorde in aanmerking nemen. Het Nationaal komiteit had voortdurend in nieuwe behoeften te voorzien en stond steeds voor nieuwe toestanden, bezwaren, hindernissen.

Het Nationaal komiteit ontving den 1ⁿ December 1914 in plechtige zitting de heeren Hoover, voorzitter van de « Commission for Relief in Belgium », Millord Shaler, eeresekretaris, Dr. Rose, stichter van de « Rockefeller foundation », en M. Bicknel, lid dezer stichting. De heer Ernest Solvay sprak hun toe, en drukte zijn volle vertrouwen in Hoover en diens medewerkers uit.

Hoover heeft dan ook dat vertrouwen ten volle belooft en België mag hem dankbaar zijn voor alles wat hij deed.

Intusschen vertrok de Duitse gouverneur, veldmaarschalk baron von der Goltz. De keizer oordeelde, dat hij nuttiger werk zou leveren in Turkijë dan in België. Hij werd hier in zijn ambt vervangen door baron von Bissing, kavaliergeneraal.

Den 8ⁿ December verscheen van hem een plakkaat, dat veel opschudding verwekte:

« Artikel 1. — De provinciale raden der Belgische provincies worden bij dezen opgeroepen ter buitengewone zitting op Zaterdag 19 December te twaalf ure (Duitsche tijd), in de hoofdsteden der provinciën.

Artikel 2. — Deze buitengewone zittingen zullen niet worden aangekondigd dan door het *Gesetz- und Verordnungsblatt* van het Deutsche

bestuur (*Wet- en Verordnungsblad voor de bezette streken van België*).

Artikel 3. — De bijeenroeping van de leden der raden geschieden door de bestendige afvaardigingen.

De aanwezigheid van den gouverneur is niet verplichtend. De bestendige afvaardiging zal onder hare leden dengene aanwijzen door wien de zitting van den raad zal geopend en gesloten worden. De zitting zal worden geopend en gesloten in naam van den keizerlijken Duitschen gouverneur-generaal.

Artikel 4. — De duur der zitting zal niet langer zijn dan een dag. De zitting zal geheim zijn.

Het eenige punt van overweging waarmede de vergadering verplicht is zich uitsluitend bezig te houden, is « de wijze van uitvoering der oorlogsbelasting die het Belgische volk is opgelegd. »

Artikel 5. — De beraadslaging zal ten volle van kracht zijn, zonder aanzien van het aantal leden dat op de vergadering aanwezig is.

Brussel, 8 December 1914.

De Gouverneur-generaal van België,

Baron von Bissing,

Generaal der kavalerie. »

De oorlogsbelasting! Von Bissing zorgde intusschen, dat de provinciale raden zouden weten waarover ze te beslissen hadden. 't Is zijn bekendmaking van 10 December, luidend als volgt:

Marokkanen aan het front.

« Aan de bevolking van België wordt hierdoor eene oorlogsschatting van maandelijks 40 millioen franken opgelegd, voor den duur van één jaar.

De verplichting tot betaling is aan de negen provinciën opgelegd, die daarvoor solidair aansprakelijk zijn.

De betaling der twee eerste aandeelbedragen moet gedaan worden ten laatste tot den 15en Januari 1915, de betaling der volgende aandeelbedragen, ieder ten laatste tot den 10e van iedere maand, aan de veldoorlogskas van het Keizerlijk Generaal-Gouvernement te Brussel.

Indien door de provinciën schuldbekentenissen worden opgemaakt, teneinde betalingsmiddelen te verschaffen, worden de vorm en de inhoud van deze schuldbekentenissen bepaald door den Keizerlijken Kommissaris-Generaal voor de Banken van België.

Brussel, den 10ⁿ December 1914.»

Het onrechtvaardig, ja, tergend besluit wekte verontwaardiging niet alleen in België, maar in alle beschaafde landen. Afgezien nog van het hoofdbeginsel, dat Duitschland tegen alle recht in, ons land bezet had, was deze schatting veel te zwaar voor een landje, dat van zijn inkomsten beroofd was en waar handel en nijverheid stil lagen.

De bestendige deputaties protesteerden al dadelijk en zonden afgevaardigden naar Brussel die door von Sandt, overste van 't Duitsch burgerlijk bestuur ontvangen werden.

Het onderhoud had geen uitslag. Von Sandt verborg zich achter de militaire overheid.

Daar men bij weigering nog slechtere voorwaarden vreesde, besloten de deputaties, de stemming der schatting voor te stellen. Hun verklaring was onderteekend door :

Ch. Janssen, de Baets, Kervyn de Mérendre, baron de Gaiffier d'Hestroy, Ch. Gielen, Pastur, Em. Montens, Ad. Franchimont, G. Grégoire.

Den 19ⁿ vergaderden dus de provincieraden. M. Janssen, voorzitter der bestendige deputatie van Brabant, gaf een verslag over de nuttelooze onderhandelingen met den bezetter. Men had enige voorwaarden bedwongen, als dat de rekvisities der troepen voortaan komptant betaald zouden worden.

De heer Janssen stelde dan een motie voor waarin geprotesteerd werd en men de belasting stemde, noodgedwongen.

Deze motie werd met 56 stemmen tegen 4 aangenomen.

In den provincieraad van Henegouwen hield de socialistische voorzitter een fiere rede, in aanwezigheid van den Duitschen gouverneur.

Ziehier eenige uittreksels :

« Wij zijn bijeenvergaderd op bevel der Duitse overheid om een oorlogsbelasting te stemmen ; in één of in duizend woorden, wij zijn bijeengekomen om wapens te leveren tegen ons heldhaftig klein Belgisch leger, aan den geduchten overweldiger van ons land.

Welnu ! In de eerste plaats geloof ik dat het behoort is dat wij aan Koning Albert — en ik leg daarmêe mijn republikeinsche overtuigingen niet af — en aan onze soldaten den eregroet brengen van dankbaarheid en bewondering.

Buigen wij ons eerbiedig voor hen die gestorven zijn omdat zij niet gewanhoopt hebben voor hun vaderland, en richten wij tot hen die zich voorbereiden om te overwinnen of te sterven den broederkus van onze harten, vol van genegenheid, maar om hunnentwil ook vol van rechtmatigen trots.

Wij zijn dus bijeengekomen om op bevel een oorlogsbelasting te stemmen.

Ik wil protesteeren zoowel wat den vorm betreft als de gronden....

(De spreker zet de onwettigheid der belasting uiteen).

....Gaan wij deze zware oorlogsbelasting stemmen?

Gewis, indien wij slechts luisterden naar ons gevoel, dan zouden wij antwoorden : neen ; 480.000.000 maal neen !

Want ons hart zou ons zeggen :

Wij waren een klein land, dat gelukkig leefde in zijn arbeid ; wij waren een eerlijk klein land dat geloof hechtte aan verdragen en geloofde aan eer ; wij waren een kleine natie vol vertrouwen en ongewapend ; toen Duitschland plotseling met groot geweld twee millioen menschen op onze grenzen wierp, het grootste leger dat de wereld ooit gezien heeft, en ons toeriep : « Verraad het gegeven woord ; laat onze legers doortrekken opdat ik Frankrijk verplettere, en ik zal u goud geven ». Maar België heeft geantwoord : « Behoud uw goud, ik wil liever sterven dan leven zonder eer ».

De geschiedenis zal eenmaal de verhevenheid toonen van dit gebaar dat ons verheerlijkt voor de toekomst.

Want niets in de annalen van het verleden is te vergelijken met de zelfverlooching van dit volk, dat niets te winnen en alles te verliezen hebbend, er de voorkeur aan heeft gegeven alles te verliezen om zijn eer te behouden, en dat zich met rijp beraad gestort heeft in een afgrond van jammer, maar ook van glorie.

Het Duitse leger heeft dus het vaderland overweldigd onder schending van plechtige verdragen.

« Het is een fout, heeft de Rijkskanselier gezegd, die het bestaan van Duitschland ons gedwongen heeft te begaan, maar wij zullen het onrecht herstellen dat de doortocht onzer legers aan België heeft veroorzaakt....»

Dit onrecht, en zie nu hoe men het wil herstellen.

Zal Duitschland betalen?

— Neen. België zal aan Duitschland betalen 480.000.000 fr. ; stemt !... Leve het Vaderland, dat spijt alles vrij blijft. »

Duitschland trapt allerlei rechten onder de voeten, wat ons na het verraad, waarmede het den oorlog begon, niet behoeft te verwonderen.

Zoo benoemde de bezetter te Aarschot, waar hij, gelijk wij in het eerste deel beschreven, den burgemeester, den heer Tielemans, gefusilleerd had, een Duitscher, zekeren Ronnewinkel, tot hoofd der stad en drong dus, met verkrachting der gemeentewet, de burgerij een vijandelijken magistraat op (6 November 1914).

Reeds von der Goltz stelde de kollektieve straf

in voor de daad van een enkele door zijn besluit van 17 September, als volgt :

Officieele waarschuwing.

« De plaatsen in welker nabijheid telegraaf- of telefoondraden vernietigd worden, zullen gestraft worden met een oorlogsschatting, onverschillig of de inwoners schuldig zijn of niet.

Dit bevel treedt in werking van af den 20ⁿ dezer maand.

Brussel, 17 September 1914. »

De Gouverneur-generaal in België,
Baron von der Goltz,
Generaal-veldmaarschalk.

Von Bissing voegde er bij, dat de dorpen zonder medelijden daarvoor gestraft zullen worden, of zij schuld hebben of niet. En 't zou niet bij boete blijven.

« Al wie een militaire telefoon of telegraaf beschadigd zal hebben, wordt doodgeschoten. »

En de bezetter liet het niet bij telefoon en telegraaf ; hij was zeer kittelachtig.

Het waren ook de onschuldigen die gestraft zouden worden, indien de Duitschers de belachelijke bedreiging ten uitvoer hadden gebracht tegenover de Antwerpenaars in Februari 1915.

De straatjongens zongen een Vlaamsche wijziging van het Duitsche lied : « Deutschland, Deutschland über alles » — « Deutschland over alles, maar over den IJzer niet. » Zij hadden ook de « Wacht am Rhein », gewijzigd in « Wacht am Schijn ». (De Schijn is een afschuwelijk stinkend riool aan den kant van Merxem).

De Duitschers waren diep verontwaardigd en lieten de gemeentelijke overheden weten, dat in geval die « uitdagingen » werden voortgezet, zij den schepen van openbaar onderwijs, de hoofden van scholen en de ouders der leerlingen naar Deutschland zouden zenden.

Gewoonlijk waren de straffen, die kollektief toegepast werden, niet omschreven in de aankondigingen. Men mocht dus veronderstellen dat zij zouden bestaan in een geldboete ; dat was dan ook de straf die het meest werd opgelegd, ongetwijfeld omdat zij de meest voordeelige was.

En inderdaad, overal eischte men geld, 5000 fr. van de gemeente Grembergen omdat een inwoner zijn duiven had laten vliegen.

Vijf miljoen van Brussel, omdat een politie-agent een Duitschen spion had mishandeld.

Met geldboete werd de stad Bergen bedreigd indien een Engelschman op haar gebied werd gevonden (aangeplakt te Bergen, 16 November 1914); en wederom Bergen en de provincie Henegouwen, indien een inwoner benzine of rubberbanden voor zichzelf behield (aangeplakt te Bergen, 6 Oktober 1914).

Er was geen recht. De bezetter moest geld hebben en aanleidingen daartoe vond hij genoeg.

Bergen moest 1000 mark betalen omdat een spoorwegaarbeider tijdens zijn diensttijd een beeststuk gestolen had.

Bilsen in Limburg kreeg een boete van 100.000 frank, omdat burgers geweerschoten op Deutsche soldaten gelost zouden hebben.

Bergen kreeg weer een boete van 100.000 fr., omdat een burger op een Duitsch soldaat ge-

vuurd zou hebben. Naar bewijzen vroeg men niet.

In Februari 1915 eischte men te Seraing geld, omdat in de gemeente een bom was gebarsten. Teneinde drukking op de gemeente uit te oefenen, nam de overheid eenige gijzelaars ; doch deze gaven zelf den raad niet te betalen.

De bezetter bracht zijn boete tot op de helte, maar ving weer bot, en eindelijk ziende, dat zijn bedreigingen niets baatten, liet hij de gijzelaars los. Zonderling recht !

Een dergelijk geval deed zich in November 1914 te Eppegem voor. We halen het aan als staaltje van Deutsche willekeur. Een soldaat schoot daar in het veld naar een haas. Spoedig verscheen een officier ter plaatse en vroeg den soldaat om inlichtingen. Daar de jacht voorbehouden was aan de officieren, wierp de soldaat om aan de straf te ontkomen, de schuld op de landslieden. Onmiddellijk bericht naar Brussel.

Den volgenden dag verschenen officieren, vergezeld van een veertigtal uhlanen : « Eene boete van 10.000 frank wordt de gemeente opgelegd. »

Eenige vrouwen die een huis bewoonden dat toevallig was blijven staan, vlak bij het veld waar de soldaat geschoten had, verzekerden dat geen enkel inwoner een geweerschot had gelost, en dat zij den soldaat hadden zien schieten. Men luisterde niet naar haar : « Men moet 10.000 fr. hebben, en terstond. » Maar in het dorp dat van alle zijden in brand was gestoken, waar bijna geen enkel huis bewoond was en van waar alle mannen naar Deutschland gevoerd werden, kon men zulk een groote som niet bijeen brengen.

« Daar dit het geval is, zullen wij gijzelaars nemen. »

De uhlanen begonnen een klopjacht en vingen den pastoor en drie leeken, de eenigen die zij konden vinden ; een dezer echter was een inwoner van Vilvoorde, die zich welwillend belastte met de burgerlijke politie te Eppegem.

Men bracht hen naar Brussel, maar door Vilvoorde trekkend, werd de Vilvoordenaar losgelaten om het protest zijner medeburgers. Na de overigen tien dagen te hebben gevangen gehouden, kwam de gouverneur tot de ontdekking, dat hij onmogelijk nog de gemeentekas van Eppegem lichten kon, en hij stelde de gijzelaars in vrijheid. (1)

Kortrijk ontving bericht dat het 10 miljoen fr. boete te betalen had, omdat men wapens in een der oude Broeltorens aan de Leie had gevonden.

Maar wat was nu 't geval?

Een vroegere Deutsche kommandant had de door de burgers ingeleverde wapens opgevorderd en dan het stadsbestuur gelast ze in den toren te bergen.

En zijner volgelingen dacht dadelijk aan verraad, aan beraamde plannen voor een overval, enz. en zou dus de stad straffen voor een bevel van een kollega. Natuurlijk liet het gemeentebestuur zich niet onbetuigd, en het slaagde er dan toch eindelijk in, gelijk te krijgen.

Het regende ook persoonlijke boeten. Alle bronnen moesten immers ontgonnen worden en

« Bachten de kupe » Patatenjassen.

gelogenheid daartoe kon men genoeg vinden.

De burgemeester van Thielt kreeg een boete omdat hij aan de Duitschers gezegd had dat hunne opeischingen overdreven waren.

De onderpastoor van een plaats in de provincie Antwerpen, wiens huis de Duitschers in Oktober 1914 geplunderd hebben, werd in Maart 1915 veroordeeld tot een boete van 5000 mark, omdat hij niets rijdend zonder pas, ter verdediging had aangevoerd dat hij de middelen niet meer bezat om een pas te koopen, daar de Duitschers hem alles ontnomen hadden.

Het was bij zulk een stelsel, een gulden tijd voor aftruggelaars.

Op 21 Mei meldde men een bericht, dat de kriegsraad van Coblenz den onderofficier Gaster-nich tot 1 1/2 jaar gevangenisstraf veroordeelde, omdat hij in verschillende bezette Belgische gemeenten een oorlogskontributie van 3 frank per persoon had geëischt en zoo tot eigen voordeel 27.893 frank had bijeenvergaderd. Brengt dit eenvoudige feit niet duidelijk de voortdurende afpersingen aan den dag waaraan ons ongelukkig vaderland onderworpen was?

Achttien maand gevangenisstraf omdat hij tot op den bodem toe de gemeentekassen geledigd had, die reeds op officieele wijze door de overheden geplunderd waren, was werkelijk niet te veel; vooral wanneer men dit vonnis vergelijkt met die welke neerdaalden op de gemeenten, wanneer een telegraafdraad brak!

De opeischingen kregen ook het karakter van opgelegde schattingen. Zoo wat onze uitstekende paarden betreft.

Zoo namen de bezetters niet alleen legerpaarden, maar ook krachtige merries, dientengevolge ongeschikt om dienst te doen in het leger ten velde,

Als men hun de opmerking maakte dat de troepen deze dieren niet konden gebruiken, antwoordden zij onbeschaamd: «Dat weten wij wel: daarom ook zullen wij ze naar Duitschland zenden.»

In een enkelen fokstal, die van Fosteau, welke wereldberoemd was, namen zijn 16 merries weg waaronder 4 prijswinnaars, tot een gezamenlijke waarde van een kleine 100.000 frank.

Op een andere boerderij namen zij dertig merries en acht veulens; op een derde twintig merries. Een menigte andere boerderijen verloren op die wijze al hunne prijskamp-paarden.

De gevallen die wij noemen, hebben alleen betrekking op de provincie Henegouwen. Brabant en de provinciën Namen en Luik waren evenzeer beproefd.

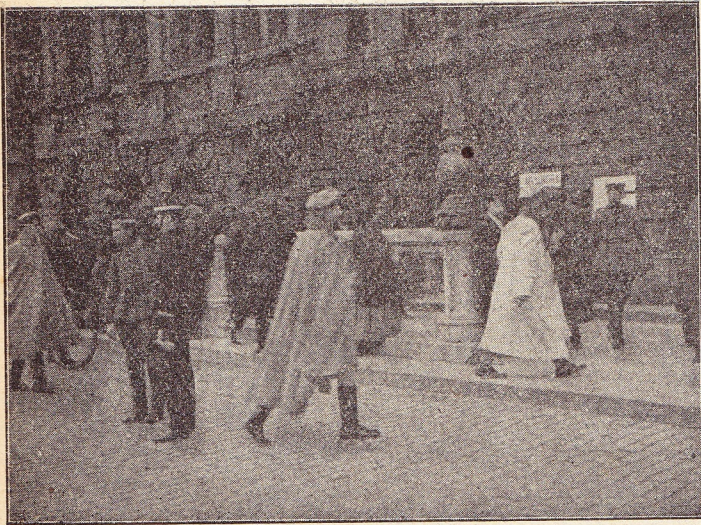
Dikwijls kwamen de officieren op een boerderij, en eischten dat men hun de paarden zou laten zien; dan, niettegenstaande de protesten van den eigenaar, namen zij tegelijkertijd de dieren weg, bestemd voor den legerdienst, en de dieren die naar Duitschland zouden gezonden worden.

In ruil gaven zij bons, die nu eens geen enkele waardebepaling bevatten, dan wederom een denkbeeldigen prijs noemden, vastgesteld door de Duitschers alleen.

Als men aanmerkingen maakte, zeiden ze: «Dat is oorlog», een woord dat geheel hun geestestoestand weergeeft.

Te Soignies beval een aanplakbiljet de fokkers hun beesten op een plaats bijeen te brengen. Deutsche officieren en een Duitsch burger onderzochten de paarden en stelden hunne waarde vast zonder den eigenaar te hooren.

In plaats van kontant te betalen, zooals de aankondiging vermeldde, betaalden zij voor een

De Kommandantur in de eerste dagen der bezetting op het stadhuis te Antwerpen.

vijftigtal, en voor de rest gaven zij de boeren rekwisitie-bons.

Elders werd de zaak nog eenvoudiger gemaakt.

De soldaten bezetten de boerderij, namen zonder enig voorwendsel den eigenaar, zijn gezin en zijn knechts gevangen en sloten hen op in een huis in de buurt. Als de eigenaar dan werd vrijgelaten, stelde hij vast dat zijn schoonste paarden verdwenen waren en dat men hem zelfs geen schaduw van een bon had achtergelaten. En dan mocht hij zich gelukkig achten als zijn woning niet was in brand gestoken en zijn huisraad onaangetoerd was gebleven.

Een andere belasting was de inbeslagname van goud, waarmee de bezetter al dadelijk begon.

Te Doornik onderzochten de Duitschers alle banken; zij namen het goud weg en gaven Duitsch papier er voor in de plaats.

Te Waver eischten zij dat alle betalingen zouden geschieden in goud; ook, in Januari 1915, namen zij voor de passen slechts goud in betaling, waarvoor zij Duitsch papier teruggaven.

Ziehier nog een andere rooversstreek.

De Belgen die uit het buitenland terugkeerden, hadden er voordeel bij goud mee te brengen. Maar aan de grenzen werd hun dit afgenomen, en de Duitschers gaven daarvoor bankbiljetten in ruil wier koers sterk gedaald was.

Ten einde niet bestolen te worden, lieten de Belgen, eer zij terugkeerden, knopen maken van goudstukken bedekt met laken of stof. Doch de Duitschers die er lucht van hadden gekregen, brachten het goud aan den dag door een klein sneetje met een pennemes in de stof. Sind-dien zorgden de reizigers er voor hun goudstukken te verbergen onder een dun plaatje blik.

In de huzaren-kazerne te Stendal werden geheel tegen artikel 9 van de Konventie van Genève van 6 Juli 1906, — ongeveer zestig Engelse, Belgische, Fransche en Russische dokters gevangen gehouden. Op zekeren dag kwam men hun zeggen: « Gij hebt goud; geeft het ons in ruil voor bankbiljetten. » Zij weigerden.

Den volgenden dag zei men hun: « Degenen die hun goud niet tegen papier inwisselen, gaan naar de cel. » Voor dezen dwang moest men zwichten, en de goudvoorraad van Duitschland was weer met eenige stukken vermeerderd.

Zij verminderden later boeten als men met goud betaalde, gaven spoediger passen voor goud en aldus beproefden ze steeds tot de laatste stukken in hun macht te krijgen.

De mark moest aangenomen worden tegen den gedwongen koers van 1 fr 25.

De bevolking zocht opbeuring in allerlei plechtigheden. Vooral de lijkdiensten voor gesneuvelde soldaten kregen het karakter van vaderland-sche samenkomsten.

Den 14ⁿ December hield men in de kerk van Etterbeek een dienst voor Albert de Loneux, student, soldaat in het 14^e linie-regiment, op 6 Augustus gevallen bij Luik. De kerk was stampvol. En zoo was het bij alle uitvaartmissen.

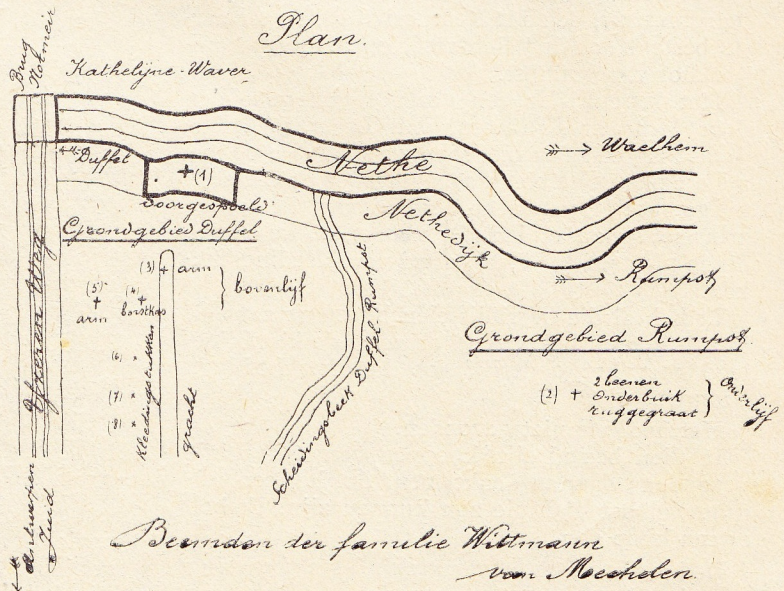
De kerk was de laatste schuilplaats voor het Belgisch vaandel en voor het volkslied.

Nu pas vernamen vele ouders, dat hun zoon, vele vrouwen, dat hun echtgenoot gesneuveld was.

*Op de slagvelden ontgroef men thans de dooden en dit werd met den meesten eerbied en de grootste nauwkeurigheid gedaan, teneinde aan de familie alle mogelijke inlichtingen te kunnen geven. De lijken werden dan op gemeenschappelijke kerkhoven samengebracht.

Op de graven plaatste men kruisen en zerken met opschriften.

Hoe deze ontgravingen plaats grepen, blijkt uit het verslag van den heer Haesen, over de ontgraving van 10 Maart 1916, dat wij hieronder

De Duitsche kroonprins.

— met welwillende toestemming van het Gemeentebestuur van Duffel — overdrukken. De heer Haesen, onderwijzer te Mechelen, heeft de ontgravingen bestuurd en is in 1916, als slachtoffer zijner opofferingsvolle toewijding, gestorven :

« Algemeen gedacht : Men denkt, dat de soldaat begraven lag, zonder dat het iemand wist, in het deel van den Nethedijk, dat weggespoeld is. (Zie plan. I.) Het lichaam is in twee deelen verdeeld geweest. Door het wegtrekken van het water, is het onderlijf blijven liggen op plaats (2).

Dat deel is gevonden geworden door Stuyck, van Lazernij, den 11ⁿ Februari 1916, en ter aarde besteld den 12ⁿ Februari, op het gemeentekerkhof van Rumpst.

Het bovenlijf is een dezer dagen gevonden door Van der Kinderen, van Lazernij. In de gracht lag een arm met schouderblad (3) ; op een andere plaats, de borstkas met ribben en een stuk ruggegraat (4) ; op eene derde plaats, de andere arm met schouderblad (5). Verder, op de aangeduide plaatsen (6, 7, 8), afval van kleedingstukken.

Ik heb al die overblijfselen bijeen verzameld, in een houten bak gelegd en ze in de kist bijgelegd met het onderlijf, op het kerkhof van Rumpst.

Het hoofd is niet gevonden.

In dien beemd zijn knoppen van 't 4^e Linie gevonden ; daarom denkt men, dat het een soldaat van het 4^e Linie zou kunnen zijn. Ik heb er een knop van.

De kleederen waren verspreid. Geen voeding meer in. Geen nummers gevonden.

Aan de stukken van het bovenlijf heb ik een

deel van een fantaisie-hemd ontdekt, waarin mauve strepen liepen. Daarop vond ik een rood cachet : « Grands Magasins de la Bourse, Bruxelles ».

Van het onderlijf ben ik in bezit van getten en schoenen, waarop geen nummers.

De ongelukkige moet een « normale » onderbroek gedragen hebben. Ik heb er een stuk in de kist van gevonden.

De broek was gansch verscheurd ; geen voeding, geen nummers.

Hij droeg twee paar kousen : een fijn paar zwarte, en daarboven de militaire grijze kousen.

Geen lengte heb ik kunnen nemen, vermits alles aan stukken was.

Van Van der Kinderen heb ik een lepel in aluminium ontvangen ; hij hoorde den soldaat toe. Moet gesneuveld zijn einde September-begin Oktober 1914.

De kist is geleverd door de gemeente Rumpst. Begraven aldaar onder nummer 11. »

* * *

De verschillende deelen van 't land waren plotseling afgezonderd. Men reisde, voor zoover men mocht, te voet, per rijtuig, al richtte de bezetter langzamerhand enig treinverkeer in vooral per tram. De buurtspoorwegen kregen nu een groot belang. Zeer veel volk maakte gebruik van de lijn Brussel, Vossem, Sint-Joris Weert, Hamme, Geldenaken, Overhespen, Sint-Truiden, Ans, Luik.

De reis duurde ongeveer een dag. Van Sint-Truiden kon men ook naar Maastricht rijden, maar den 20ⁿ December kwam er verbod nog paspoorten voor Holland af te leveren.

De « Belgique » schreef dan ook op 25 December 1914 :

« De Belgen zullen dus hun land niet meer verlaten. De vrouwen die haar mannen, de moeders die haar zonen gevangen zien in Duitschland, moeten alle gedachte opgeven om hen te gaan bezoeken.

Ten slotte voegen wij hier nog bij, dat noch de onderdanen van Staten die in oorlog zijn met Duitschland, noch de Duitschers die zich naar eenig vijandelijk land willen begeven, eenig paspoort van welken aard ook kunnen verkrijgen. »

De Duitschers namen die maatregelen tegen spionage, het smokkelen van brieven en dagbladen.

Nu, 't zou nog lang duren, eer ze dit alles konden bedwingen.

Verboden kranten kwamen geregeld binnen, werden tegen hoogen prijs gretig gekocht en gingen dan van hand tot hand. Met schrijfmachines typde men de voornaamste berichten en verspreidde die, zoodat men vrij wel op de hoogte bleef van de oorlogsgebeurtenissen.

« Naast deze kleine dagbladen, die de Belgen in staat stelden de krijgsbedrijven te volgen, schiep men ook een soort van wekelijksch overzicht, dat in een vijftigtal getypte bladen uittreksels gaf uit revues, boeken, en groote buitenlandsche bladen, gewichtige redevoeringen, enz. Een groote plaats werd ingeruimd voor artikelen vertaald uit het Engelsch, het Nederlandsch en vooral uit het Duitsch ; het vertalings-bureel werkte in een

plaats waar de Duitschers zeker de aanwezigheid niet zouden vermoeden.

Het tijdschrift zelf werd afgewerkt in een plaats die evenmin verdenking opwekte. Om het geheim des te beter te bewaren, kenden de schrijvers der artikelen elkander niet eens; hoe dikwijls toch was het niet gebeurd aan den schrijver van deze bladzijden, terwijl hij een of ander onderzoek instelde aangaande de Duitsche bezetting, dat hij plotseling ontdekte zich te bevinden in tegenwoordigheid van een zijner medewerkers. Laat ons er bijvoegen dat onder de honderden lezers van dit tijdschrift, geen enkel zijn oorsprong wist. » (1)

Enige Hollandsche bladen, vooral de Nieuwe Rotterdamse Courant, werden toegelaten, maar stonden onder strenge censuur.

Het was later zelfs op doodstraf verboden, gesmokkelde kranten te lezen.

Er verschenen eenige bladen, die algemeen afgekeurd werden, als « La Belgique », « Le Bruxellois », « De Gazet van Brussel », « Het Vlaamsche Nieuws », « De Vlaamsche post », « L'Ami de l'Ordre », « Le Messenger de Bruxelles », « Le Quotidien. » e.a.

De Duitschers hadden drukking uitgeoefend op de eigenaars der vroegere bladen, om deze te laten verschijnen. Alle bladen der hoofdstad weigerden.

Naderhand zullen wij spreken over de geheime blaadjes « La Libre Belgique » en « De Vlaamsche Leeuw ».

We zeiden, dat de Duitschers ook zeer streng waren tegen brievensmokkelaars. Ook daar zou een heel werk over te schrijven zijn. Hoe voelde men in deze dagen de waarde van een brief! Hoe snakte de soldaat naar tijding van huis, naar nieuws van de geliefden! Maar de Duitschers lieten slechts een beperkt, gecensureerd briefverkeer toe, en dan nog alleen voor het gouvernementengebied.

Vluchtelingen wilden in betrekking blijven met hun familieleden en omgekeerd.

Reizigers namen voor kennissen brieven mee, verstopten ze in valiezen, onder voering, in schoenen, maar toen de Duitschers aan de grenzen het aftasten, het ontkleeden, het lossnijden van voering, van schoenzolen zelfs toepasten, was men bang nog voor toevalligen bode te spelen. Van den aanvang af echter, boden zich stoutmoedige kerels aan, koeriers die stoutweg brieven over de grens smokkelde en ze in het land rondbrachten. Soldaten zonden deze naar adressen aan de Hollandsche grens, en de koeriers haalden ze daar af.

De Duitschers maakten jacht op hen en de soldaten mochten deze mannen zonder waarschuwing dood schieten.

Koeriers van Knokke kwamen aldus naar Sluis met brieven en om brieven en dagbladen. Ze moesten in weinige uren veel adressen bezoeken. In den donkeren nacht keerden ze terug door de polders, over de dijken achter het Zwin.

Eens knalden schoten. Twee mannen kwamen

terug gevlucht. De derde bleef liggen. 't Was Wage, van Knokke.

Duitschers hadden de schimmen gezien en dadelijk de geweren gelost. De koeriers lieten zich vallen. De middelste werd getroffen. Hij kermde even, maar ook dit geluid verstierf.

Toen 't licht werd, kwam er een kar. De doode werd opgeladen en naar 't dorp gevoerd.

Brievensmokkelaars — de Duitschers kenden die natuurlijk niet — achtten het een plicht Wage grafwaarts te dragen.

Ja, deze koeriers vervulden een gevaarlijk postje.

Ge hadt daar Ketellapper. Die kwam van Maldegem. Hij zwom door de Leopolds- en Schipdonkvaart. De kleeren bond hij op het hoofd, en de brieven legde hij in een waterdicht bakje, dat met een touw aan zijn hals bevestigd was. 't Mocht sneeuwen, waaien of vriezen dat het kraakte, Ketellapper bleef nooit aan den oever staan. Was hij over, dan snelde hij naar « Graaf Jan », een herbergje, eenige minuten van daar, juist over de grens. De koerier verspilte er geen tijd, om zich te warmen, maar dronk een borrel, en begaf zich daarna naar den brievegaarder van Ede, om zijn vrachtje te verzenden. 's Morgens was de postzak gereed, want voor Ketellapper had men een afzonderlijke mail noodig. Duitzen brieven vervoerde hij per week.

In België had hij een groep talrijke helpers zoodat men verbinding kreeg met vele plaatsen tot in Noord-Frankrijk toe.

Eindelijk liep het spaak. Ketellapper werd te Brugge door een vrouw verraden. Lang loochende hij. De Duitschers gaven zijn identiteitspapieren aan een Judas, een burger, die in hun dienst stond. Deze ging naar Zeeuwsch-Vlaanderen bij de menschen, die gewoonlijk brieven aan den koerier medegaven.

« Ketellapper is ziek », zei hij. « Ik doe nu zijn werk en als bewijs heeft hij mij zijn papieren medegegeven. »

Zoo verzamelde de lafaard brieven aan Ketellapper gericht; en bracht ze naar Brugge. Die werden den gevangene voorgelegd. Nog ontkende de koerier.

Op zeker oogenblik kwam de vrouw binnen die hem verraden had, en de aangehoudene, die zich beheerschen kon bij allerlei strikvragen, bij bedreiging met fusilleeren, bij harde gevangenschap, sprong nu uit zijn rol, gedreven door geweldige verontwaardiging.

« Gij zult geoordeeld worden! » riep hij tot het wijf. « Ja, mijnheer, bekende hij tot den officier, ik heb brieven vervoerd voor gescheiden menschen, en ik werd met gejuich en met tranen begroet. Overal was ik als een Engel. Ik bracht het nieuws, dat vader of zoon, of echtgenoot nog leefde. En de menschen drukten me de handen, wisten niet wat doen, om mij te danken. Maar gij, — en weer keerde hij zich tot de verraderes — gij zult geoordeeld worden, als de Belgen terugkeeren. »

Ketellapper — zijn echte naam was Vict. Cocquit — werd te Brugge opgesloten, daarna naar Duitschland gevoerd, van waar hij echter weer vluchtte; hij vestigde zich dan eenigen tijd te

'1) Massart: « België's verzet ».

De heer Haesen aan zijn arbeid.

Brussel en week om de deportaties naar Nederland, en van daar naar Engeland.

Dan hadden we Jan Mars, een Hollander van Aardenburg. Die werd te Roeselare verraden en aangehouden, terwijl hij in een herberg een stuk brood nuttigde, en voor den duur van den oorlog naar Duitschland gestuurd.

De Duitschers werden steeds strenger. Toch gingen de brieven nog met heele zakken over de grens. De Duitschers lieten de ramen en deuren der woningen, welke op de grens uitzagen, met ijzeren gaas afsluiten, om te voorkomen, dat er langs daar pakken brieven op Nederlandsch gebied geworpen werden. Velen moesten een nieuwe deur kappen om in hun huis te geraken. Later moesten de woningen bij de grens ontruimd worden.

Alles stelden de spionnen in 't werk om het brievenvervoer tegen te gaan. Maar de koeriers hadden ook vol.

Daar hadt ge Madame Laroche, of « madamke van Maubeuge », zooals men ze noemde. Als boerinneke, met blauw voorschoot voor en klompen aan, trok ze bij Filipinne over de grens en in een korfje zaten honderden brieven van Fransche soldaten voor hun familieleden te Valenciennes, Maubeuge, Douai en omgeving.

't Boerinneke wandelde zoo dood onschuldig naar Gent, en hier werd ze wel verder geholpen.

Tot ook dit misliep... Eens kreeg ik van madame Laroche een kaart uit de gevangenis van Gardeleben. Ze was tot vijftien jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Judassen in dienst der Duitschers kwamen bij u, zich uitgevend als koeriers. Ze vroegen brieven en verzekerden een geregelde bestemming. Sommigen vielen in hun strik. De brieven kwamen natuurlijk op een kommandantur terecht, werden uitgepluisd, en dan besteld. Wee zoo een geadresseerde ze aannam. Wat later stond er een detektief met de beschuldiging: « Gij hebt brieven ontvangen ».

Ontkennen hielp niet. En 't gevolg was boete voor de krijkskas zonder bodem.

Maar we moeten ons beperken op dit gebied. Waar zouden we eindigen, moesten we al de koerier-geschiedenissen ophalen!

Hun werk werd veel moeilijker, toen de bezetter langs de grens een draadversperring oprichtte; waarover we later uitvoeriger spreken.

Voor het brievenverkeer en het ontvangen van brieven, zijn honderden landgenooten naar Duitschland gevoerd en er in de gevangenissen of kampen opgesloten. En bleek het, dat brieven met spionage in verband stonden, dan was de kogel de straf.

Er ontstond een heel organisme om de briefwisseling tusschen soldaten en hun familieleden te regelen; het heette de « Familiegroet ».

De eerste zending vertrok den 8ⁿ Maart 1915 uit Brussel, in opleg-doozen verborgen.

Acht dagen daarna vertrok de tweede zending uit België, in koffiebussen met dubbele wanden. Men had in Holland een middenbureel. Ook op deze instelling komen we later terug, daar het in verband staat met later te vermelden gebeurtenissen.

Zoo werkten tegen de bezetting in allerlei groepen vaderlanders.

Op een der laatste dagen van het jaar troffen de Duitschers maatregelen tegen de Nationale Bank, wat van hun machteloze woede getuigde.

Bij beslissing van 26 Augustus van den ministerraad, was de goud- en zilvervoorraad van de Nationale Bank met cliché's, stempels, onuitgegeven biljetten enz. naar Londen overgebracht en de bezetter stond bij zijn aankomst te Brussel dus tegenover een ledige kas. De Duitschers trachtten den schat terug te krijgen. Een deputatie van den beheerraad moest naar Londen vertrekken om een deel der waarden terug te vorderen.

De Engelsche bank verwees haar naar den minister van financiën te Le Havre. Deze antwoordde, dat hij alles tot zijn beschikking hield. Een nieuwe bemoeïng had al evenmin sukses.

De bezetter verweet verder aan de Nationale bank de Belgische regeering groote sommen zonder dekking te hebben voorgesloten, wat in strijd was met de statuten.

En om die wetschending toonde hij, wiens aanwezigheid alhier een schending was van alle begrippen van recht, zich verantwoordigd en maakte hij aan de bevolking bekend, dat hij aan de Nationale bank de bevoegdheid onttrok bankbiljetten uit te geven, en den gouverneur en de kommissarissen ontsloeg.

Dit voorrecht werd nu verleend aan de oudste der Belgische financie-instellingen, de « Société Générale de Belgique ». Deze vestigde een afzonderlijk departement voor « uitgifte » onder controle van een kommissaris, door de keizerlijke regeering benoemd.

Dit besluit werd op 28 December bekend gemaakt. Een bekendmaking op den laatsten dag van het jaar verbood aan de dienstplichtigen van 1912-15, die, om welke reden ook, niet opgeroepen waren, zich verder dan 5 kilometer buiten hun woonplaats te verwijderen. Deze jongelingen